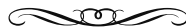

УДК 911.9; 502.31; 504.062

І.М. Суматохіна, В.С. Завгородня, Н.М. Дук

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА КАРТОГРАФУВАННЯ СТРУКТУРНИХ ЗМІН ЕКСПОРТУ-ІМПОРТУ ТОВАРІВ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена географічному дослідженню та картографуванню тенденцій змін товарної і географічної структури експорту-імпорту товарів в Україні протягом останніх десяти років. У ході дослідження розроблено карти і графічну модель структурних змін експорту й імпорту товарів та розглянуто їх особливості на сучасному етапі переорієнтації української зовнішньої торгівлі на ринок ЄС та інших країн.

Ключові слова: географічна структура експорту та імпорту, товарна структура експорту та імпорту, картографування.

I. Sumatokhina, V. Zavorodnia, N. Duk

GEOGRAPHICAL ANALYSIS AND MAPPING OF STRUCTURAL CHANGES IN EXPORT-IMPORT OF GOODS IN UKRAINE

The article is devoted to the geographical study and mapping of trends and changes in exports and imports of goods in Ukraine over the past ten years. Graphical and cartographic models of structural changes in export and import of goods have been developed. Their features at the present stage of reorientation of Ukrainian foreign trade to the EU market and other countries have been considered.

Keywords: geographic structure of export and import, commodity structure of exports and imports, mapping.

И.Н. Суматохина, В.С. Завгородня, Н.Н. Дук

ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ И КАРТОГРАФИРОВАНИЕ СТРУКТУРНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ ЭКСПОРТА-ИМПОРТА ТОВАРОВ В УКРАИНЕ

Статья посвящена географическому исследованию и картографированию тенденций изменений товарной и географической структуры экспорта-импорта товаров в Украине на протяжении последних десяти лет. В ходе исследования разработаны карты и графическая модель структурных изменений экспорта и импорта товаров и рассмотрены их особенности на современном этапе переориентации украинской внешней торговли на рынок ЕС и других стран.

Ключевые слова: географическая структура экспорта и импорта, товарная структура экспорта и импорта, картографирование.

Вступ. Вихідні матеріали. У сучасних умовах, коли набувають інтенсивного розвитку процеси глобалізації та інтеграції світової економіки, зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку будь-якої країни. Зараз відбувається процес інтеграції України в Європейське товариство, який супроводжується надзвичайно складними політичними та економічними процесами. Актуальність вивчення експортно-імпортової діяльності України зумовлюється новими перспективами європейської інтеграції, пов'язаними з переорієнтацією на інші ринки і, як наслідок, невідворотними суттєвими структурними змінами. Найважливішою науковою задачею є вивчення геопросторових процесів, виявлення тенденцій і умов виникнення змін у структурі зовнішньої торгівлі (ЗТ) та прогноз її розвитку на перспективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми експортно-імпортової діяльності України розглядаються у численних публікаціях як географів, так і економістів: С. Боринця, І. Бураковського, А. Гальчинського, Ю. Качаєва, Ю. Козака, С. Лісовського, І. Гукалової, Є. Маруняк, В. Нагірної, М. Багрова, В. Гейця, О. Топчієва, І. Савчука, Г. Підгрушного. Питанням картографування ЗЕД ще у 1960-х роках приділяли увагу Л. Корецький, М. Паламарчук, І. Старовойтенко, А. Харченко. Серед сучасних науковців відзначимо Б. Яценка,

А. Хомру, І. Савчука, Т. Козаченко, Д. Ляшенка та ін. Однак складні процеси у світовій економіці, внутрішні трансформації в Україні вимагають постійної уваги до зміни товарної і географічної структури ЗТ. Особливої актуальності такі дослідження набувають у зв'язку з воєнно-політичною ситуацією на сході України, яка впливає на стан економіки всієї країни. Тому, незважаючи на існуючі наукові доробки, нові політико-економічні реалії потребують розгляду тенденцій структурних змін в експортно-імпортової відносинах України з іншими державами. При вирішенні цього завдання не обійтись без картографічного методу дослідження.

Мета даної статті — розглянути основні напрями картографування зовнішньої торгівлі, проаналізувати динаміку змін обсягів і структури експорту-імпорту товарів України за останнє десятиріччя та виявити сучасні тенденції структурних змін.

Виклад основного матеріалу. Географічне дослідження будь-якого явища потребує вивчення факторів та умов його функціонування і розвитку. Відомо, що на структуру міжнародної торгівлі та місце національної економіки в системі міжнародного обміну й поділу праці значною мірою впливають так звані первинні фактори — ресурсне забезпечення. Разом з тим, щодалі більшої ваги набирають вторинні фактори: історично сформований профіль національного виробничого комплексу, характер робочої

сили, нарешті, суб'єктивні (нехай і об'єктивно зумовлені) рішення щодо розвитку тих чи інших видів виробництва [1].

Щодо факторів первинного характеру слід відзначити, що хоча наша держава і має значний потенціал ресурсів надр та агрокліматичних ресурсів, функціонування її національного відтворювального комплексу значною мірою залежить від енерго-сировинних поставок з інших країн. Україна має від'ємний баланс у торгівлі цими ресурсами, що значною мірою зумовлено витратною моделлю природокористування, неефективним господарюванням [7]. Природні чинники забезпечують і великий аграрний потенціал економіки України. Нині швидко зростає виробництво продуктів харчування [8]. Розвиток дії первинних факторів відбувається за рахунок іноземних інвестицій, а також завдяки поліпшенню роботи вітчизняних виробників аграрної техніки [2, 3].

Вторинні фактори, пов'язані із сучасними закономірностями інтернаціоналізації світових продуктивних сил, відображають багаторічні зусилля щодо формування національної спеціалізації, освоєння зарубіжних ринків, історичну орієнтацію на закордонні предмети виробничого та індивідуального споживання [6]. Для України такими факторами, важливими для оптимізації структури міжнародної торгівлі, є наявні, значною мірою вже орієнтовані на експорт, підгалузі машинобудування, хімічного, текстильного, харчового та інших видів виробництва. На даному етапі необхідне підвищення ефективності використання наявних об'єктів виробничої інфраструктури, що потребують, як правило, значних інвестицій у модернізацію та розвиток сумісних і більш спеціалізованих промислових потужностей [5].

Відтак, дослідження стану і тенденцій розвитку ЗТ потребує створення карт умов та факторів ЗТ України, серед яких у першу чергу відзначимо карти, що розкривають особливості формування експортного потенціалу території України. Сюжетами цих карт є економіко-географічне положення країни, природні умови і ресурси, розміщення і ступінь концентрації населення, промислового і сільськогосподарського виробництва, загальні обсяги виробництва (за окремими галузями та в цілому), транспортна система та ін.

Сучасний стан ЗТ характеризують карти обсягів і структури експортно-імпортних операцій, які відображають основні показники — фактичні (натуральні й вартісні) та оціночні. Варто картографувати як останні на певний момент статистичні дані, так і динаміку їх у часі.

Для відображення територіальної структури ЗТ України доцільно будувати карти декількох рівнів. Міждержавний рівень - карти окремих великих регіонів світу, насамперед — Європи та країн СНД, з якими Україна має найбільший товарообіг. У межах цих регіонів слід показати обсяги експортно-ім-

портних операцій між усіма країнами та кожним регіоном України. Державний і регіональний рівні — це карти України, де відображені структура експортно-імпортних операцій за видами товарів по кожному регіону.

Кarti ЗТ подібно до карт інших сфер діяльності можна поділити на загальні, які відображають обсяги ЗТ у цілому, а також часткові, що характеризують торгівлю окремими товарами або групами товарів та послуг.

Синтетичні карти - результат застосування багатоконпонентного різнобічного синтезу. Вони дають цілісне уявлення щодо об'єкта картографування, характеризують ЗТ України в цілому, її територіальні особливості, відтворюють сукупний вплив низки різнорідних факторів (системи регіональних чинників), що зумовлюють її сучасний стан. Серед них карти трьох груп — типологічні, районування, оціночні. Прикладами можуть бути карти, що показують типи країн-контрагентів у торгівлі з Україною, оцінюють регіони України за їх участю у ЗТ та ін. Типологія здійснюється насамперед за такими ознаками: галузевою спеціалізацією — складом та співвідношенням експорту й імпорту (промислової продукції, сільськогосподарської та ін., з більш детальним галузевим підрозділом); обсягами ЗТ, її динамікою. Особливе значення мають карти трансформації територіальної структури ЗТ.

За даними офіційного сайту Державної служби статистики України [9] нами побудовано серію карт та створено графічну модель (рис. 1 і 2), які наочно відображають динаміку показників експорту й імпорту товарів, дозволяють виявити тенденції структурних змін як за десятирічний період, так і сучасні. Для встановлення сучасних тенденцій побудовані діаграми показників фактичних обсягів за 2012 р., що характеризувався максимальними обсягами експорту-імпорту товарів у післякризовий період, а також показників приросту торгівлі товарами за останні два роки.

Проведений аналіз засвідчує асиметрію структури експорту-імпорту товарів та стала тенденцію переважання імпорту над експортом протягом довготривалого періоду, що становить загрозу економічним інтересам нашої держави через створення додаткової конкуренції вітчизняним товарам на внутрішньому ринку, зменшення попиту на них і, як результат, знижує рентабельність українських компаній. Аналіз структурних показників ЗТ України дає змогу виявити резерви для вирівнювання їх обсягів, досягнення додатного сальдо ЗТ та розвитку пріоритетних галузей економіки України.

Так, у товарній структурі українського експорту домінують сировинні продукти та продукція із низьким ступенем обробки (близько 66 %), зокрема недорогочінні метали та вироби з них, мінеральні продукти та продукти рослинного походження тощо. Протягом довготривалого періоду в Україні найважливішими галузями, орієнтованими на експорт, за-

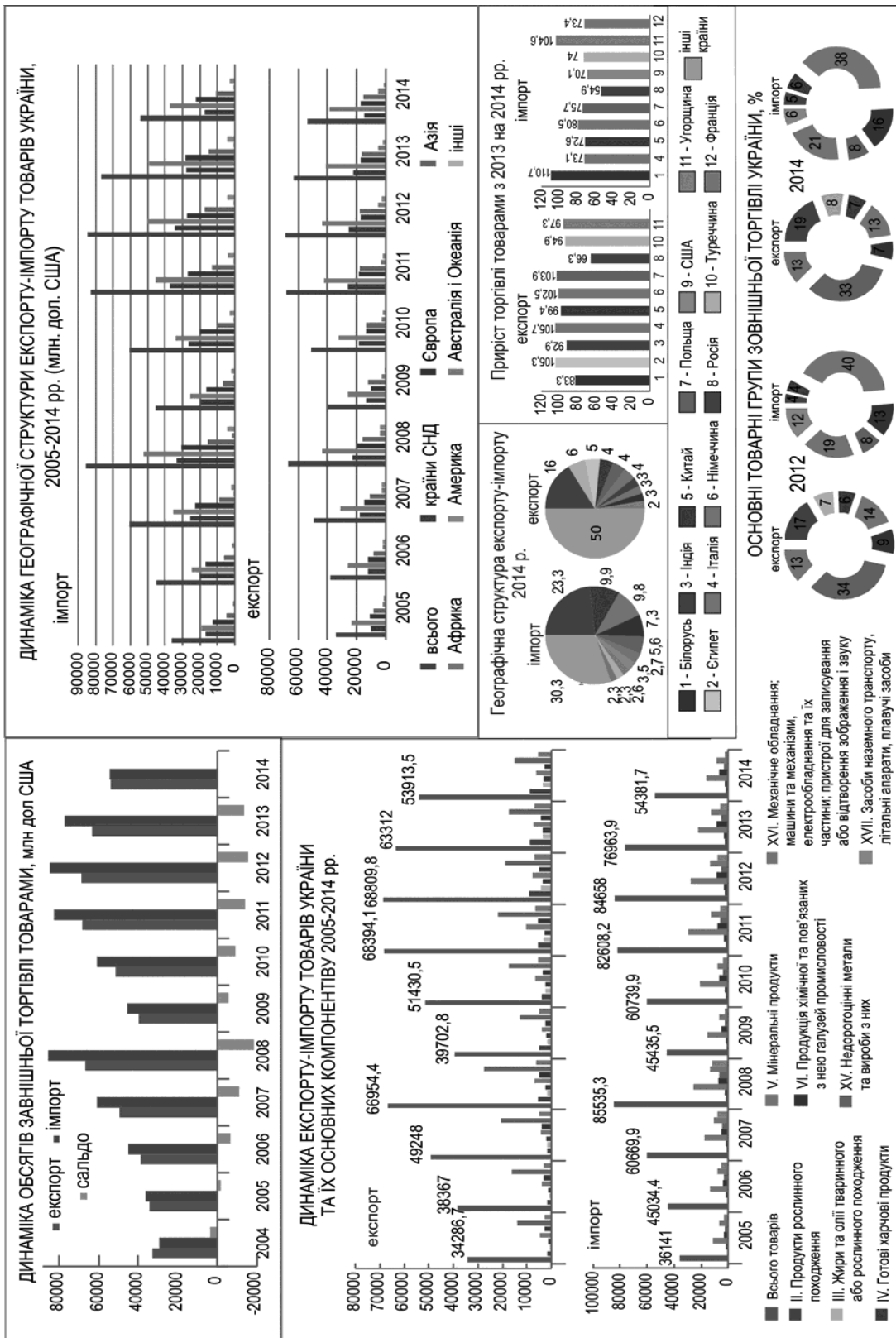

Рис. 1. Графічна модель структурних змін експорту-імпорту товарів України за період 2005-2014 рр. (складено за офіційними даними Державного комітету статистики України [8])

лишаються виробництво чорних металів, зернових культур, локомотивів, вагонобудування. Продукція цих галузей займає найбільшу частку в експорті України та має попит на зарубіжних ринках.

У динаміці експорту товарів України простежуються два спади: перший спад (2007-2008) – роки світової економічної кризи, яка вплинула в тому числі й на обсяги експорту України; другий спад

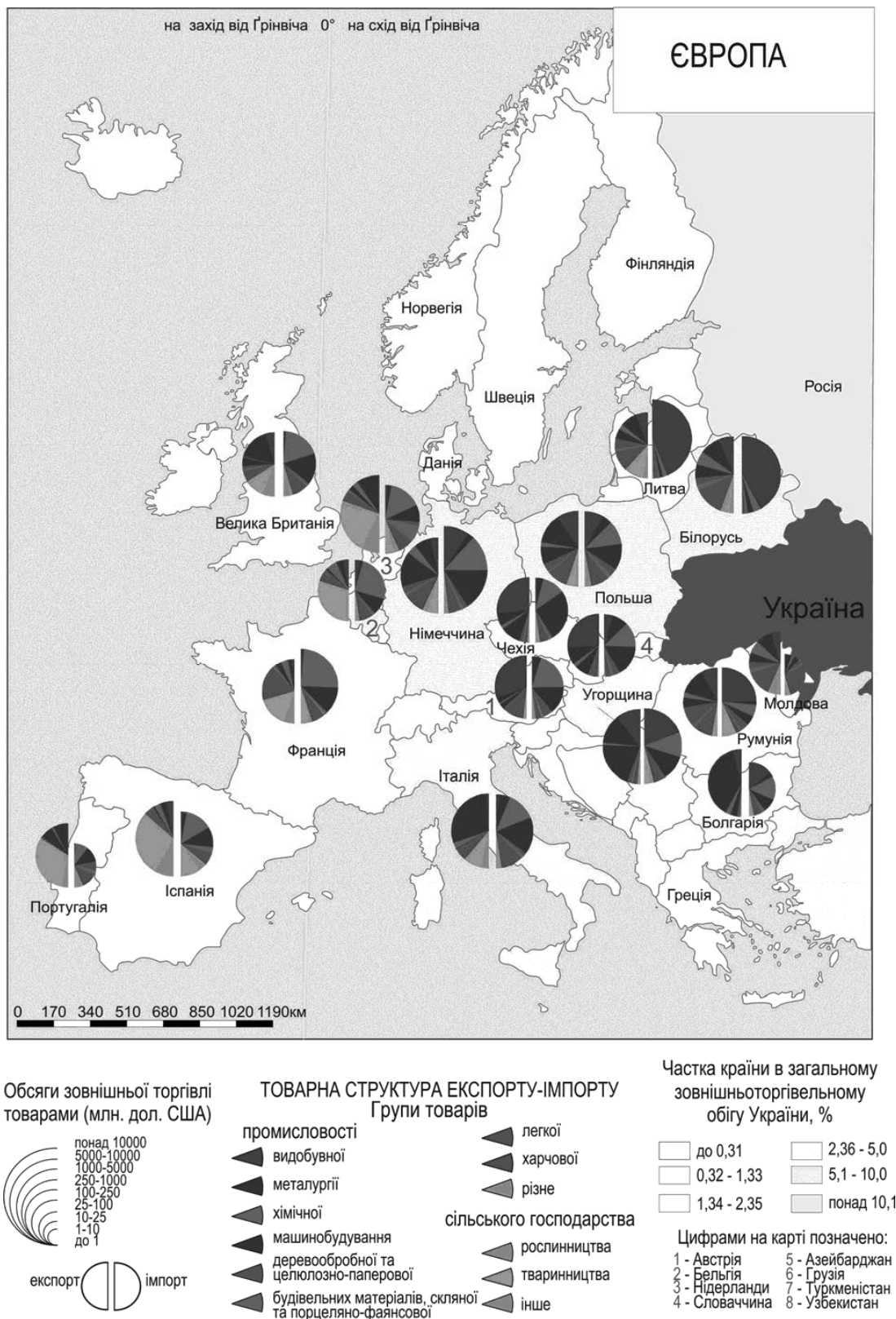

Рис.2. Фрагмент карти «Географічна структура експорту-імпорту товарів України, 2014 р.» (складено за даними Державного комітету статистики України [8])

(з 2013 р. і понині) – спад, обумовлений настанням політичної нестабільності, воєнних протистоянь, анексії АР Крим. Статистичні дані за 2014 р. подані Державним комітетом статистики України без урахування АР Крим та м. Севастополя, що позначається на абсолютних показниках експорту-імпорту товарів.

Імпортна діяльність України також відчула на собі вплив як зовнішніх (світова економічна криза), так і внутрішніх факторів. Обсяги імпорту товарів перевищують обсяги експорту за довготривалий період. Це пояснюється недостатньою забезпеченістю паливно-енергетичними ресурсами, що обумовлює переважання в імпорті енергетично-сировинних продуктів. У структурі імпорту високу частку становлять товари несировинного походження: механічне обладнання, машини і механізми, електрообладнання та їх частини, пристрої для записування або відтворення зображення і звуку та продукція хімічної промисловості. Це обумовлене майже повною відсутністю модернізованих і сучасних підприємств, що виготовляють такі вироби.

Сумісний аналіз створених карт і графічних моделей дозволяє встановити особливості географічної структури експорту-імпорту товарів за досліджуваний період у розрізі регіонів світу та встановити суттєві зміни, які відбулися у 2014 р. До десятки країн, які придбали найбільше українських товарів, увійшли Росія, Туреччина, Єгипет, Китай, Польща, Італія, Індія, Німеччина, Білорусь, Угорщина. В експорті товарів Україна завжди орієнтувалась більше на країни СНД, але з 2014 р. вперше за 10 років експорт у Європу став переважати, збільшився експорт на ринки Близького Сходу, Китаю, Індії, Єгипту.

Найбільші обсяги постачання продукції в Україну у 2014 р. здійснили Росія, Китай, Німеччина, Білорусь, Польща, США, Італія, Угорщина, Туреччина та Франція.

Більшість країн (Росія, Китай, Німеччина, Білорусь, Польща, Італія, Туреччина та Угорщина) є лідерами як в експорті, так і в імпорті. Обсяги імпорту товарів з Росії у 2014 р. зменшилися майже удвічі, з Китаю та Німеччини зменшилися приблизно на 20 %, що обумовлено недосконалістю обмінного курсу валют, нестійкістю національної валюти.

Висновки. За останній рік відбулися суттєві структурні зміни експортно-імпортової діяльності України, пов'язані із настанням нового етапу – етапу переорієнтації української зовнішньої торгівлі. Багаторічна асиметрія структури ЗТ товарами, пов'язана із переважанням технологічного імпорту над сировинним експортом, властива і сучасному періоду, однак загальні обсяги експорту й імпорту у 2013-2014 рр. значно зменшилися – на 15 і 30 % відповідно. Спостерігається зменшення російського вектора у ЗТ з одночасним збільшенням європейського. Найбільшим торговельним партнером України залишається РФ. У 2014 р. її частка у вітчизняному експорті становила 16,7 %, в імпорті – 23,3 %, що порівняно з попереднім довготривалим періодом менше на 23,7 % і 30,1 % відповідно.

Пріоритетними напрямками ЗТ України є переорієнтація на ринок ЄС з ринку РФ та СНД. Для забезпечення економічної безпеки необхідним є проведення маркетингових досліджень європейського ринку, підвищення конкурентоспроможності та проведення сертифікації товарів вітчизняних виробників за європейськими стандартами. Також необхідне зменшення залежності від імпортних енергоносіїв, частки експорту промислової сировини та збільшення часток експорту продукції переробних галузей.

**Рецензент – кандидат географічних наук,
доцент К.М. Горб**

Література:

1. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації: Монограф. / Л.Л. Антонюк. – К.: КНЕУ, 2004. – 275 с.
2. Бураковський І. Теорія міжнародної торгівлі: Навч. посіб. / І. Бураковський. – К.: Основи, 2000. – 240 с.
3. Васильківський Д.М. Формування та зміцнення конкурентної позиції українських експортерів / Д.М. Васильківський // Вісник Хмельницького нац. ун-ту. – 2010. – № 6. – С. 58–60.
4. Козак Ю.Г. Міжнародна економіка: Навч. посіб. / Ю.Г. Козак, Д.Г. Лук'яненко, Ю.В. Макогон та ін. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 672 с.
5. Ляшенко Д.О. Наукові основи картографування міжнародних зв'язків України: Монограф. / Д.О. Ляшенко; відп. ред. Т.І. Козаченко. – К.: НТУ, 2013. – 228 с.
6. Новицький В.С. Міжнародна економічна діяльність України: Підруч. / В.С. Новицький. – К.: КНЕУ, 2003. – 948 с.
7. Одягайло Б.М. Міжнародна економіка: Навч. посіб. / Б.М. Одягайло. – К.: Знання, 2005. – 397 с.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.org.ua>